

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Zakošek N. Pravna država i demokracija u postsocijalizmu. Politička misao. Zagreb, 1997. G. 34, № 4. S. 78–85.
2. Шевчук С. Судовий захист прав людини: практика Європейського Суду з прав людини в контексті західної правової традиції. Київ: Реферат, 2010. 848 с.
3. Ustawa z dnia 27 lipca 2001 r. Prawo o ustroju sądów powszechnych. Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej. № 98. Poz. 1070. S. 7221–7267.
4. Sladeček V. Ústavní soudnictví v Ústavě České republiky (skutečnost a představy). Aktualnost zmen Ústavy ČR. Brno, Masarykova univerzita. 1999. S. 167–177.
5. Zákon o soudech a soudcích. Sb. zákonů ČR č. 6/2002. S. 125–178.
6. Ustawa z dnia 23 lipca 2001 r. Prawo o krajowej Radzie Sądownictwa. Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej. 2001. № 100. Poz. 1082. S. 7368–7370.
7. Predseda Narodnej rady Slovenskej republiky Vyhlasuje úplne znenie Ústavy Slovenskej republiky č. 460/1992 Zb., ako vyplýva zo zmien a doplnení vykonaných ústavným zákonom č. 244/1998 Z.z., ústavným zákonom č. 9/1999 Z.z. ústavným zákonom č. 90/2001 Z.z. Sb. zákonov č. 135/2001. S. 1538–1560.
8. Evi LXVI. torveni a biróságok szervezeterol es igazgatásarol. Torvenyek es rendeletek hivatalos gyjtemenye 1997. S. 327–263.
9. Zákon Národnej rady Slovenskej republiky č. 120/1993 Z. z. o platových pomeroch niektorých ústavných činiteľov Slovenskej republiky v znení neskorších predpisov URL: https://www.nrsr.sk/web/Static/sk-SK/NRSR/Doc/zd_platove-pomery.pdf.

УДК 340.12:342.724

ДЕРЖАВНА ЕТНОНАЦІОНАЛЬНА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ: КРИЗЬ ПРИЗМУ ПАРИЗЬКОГО ПРОЦЕСУ (1917–2017 РОКИ)

STATE ETHNOLOGICAL POLICY OF UKRAINE: A CURRENT PRIZE OF THE PARIS PROCESS (1917–2017 YEARS)

Рябошапко Л.І.,

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри конституційного права та теоретико-правових дисциплін
Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна»*

У статті аналізуються теоретико-правові, історичні, політологічні, міжнародні аспекти державної етнонаціональної політики України періоду 1917–2017 років. Досліджуються українсько-єврейські правовідносини, формулюються пропозиції щодо їх удосконалення на засадах відновлення національної пам'яті та забезпечення прав єврейської національної меншини.

Ключові слова: держава, етнонаціональна політика, українсько-єврейські правовідносини, національна меншина, Паризький процес.

В статье анализируются теоретико-правовые, исторические, политологические, международные аспекты государственной этнонациональной политики Украины периода 1917–2017 годов. Исследуются украинско-еврейские правоотношения, формулируются предложения по их усовершенствованию на основе восстановления национальной памяти и обеспечения прав еврейского национального меньшинства.

Ключевые слова: государство, этнонациональная политика, украинско-еврейские правоотношения, национальное меньшинство, Парижский процесс.

The article analyzes theoretical-legal, historical, political, and international aspects of the state ethnonational policy of Ukraine during the period of 1917–2017. The Ukrainian-Jewish legal relations are being studied, proposals on their improvement are formulated on the basis of restoring national memory and securing the rights of the Jewish national minority.

Key words: state, ethnonational policy, Ukrainian-Jewish legal relations, national minority, Paris process.

Постановка проблеми. Одним із якісних досягнень Революції Гідності є відновлення державної політики в гуманітарній сфері та її складника – політики національної пам'яті. За цих умов важливого значення набуває реалізація Закону України «Про правовий статус та вшанування пам'яті борців за незалежність України у ХХ столітті» від 9 квітня 2015 року [1]. Відтак інформаційна політика України має бути спрямована на протидію інформаційній війні Російської Федерації проти України, оприлюднення достовірних історичних, політичних і юридичних наукових досліджень про український визвольний рух ХХ століття, дійсний перебіг його відносин з національними меншинами, зокрема єврейською.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження правових, історичних, політологічних та інших аспектів державної етнонаціональної політики України, українсько-єврейських взаємин привертає увагу багатьох науковців. За останні десятиліття зазначені питання реалістично та докладно висвітлені в зарубіжній літературі (В. Верига, С. де Гаске, Т. Гунчак, А. Дерош, А. Жуков-

ський, В. Іванис, Я. Йосипшин, І. Клейнер, В. Косик, А. Ковальчик, Р. Магочій, В. Маркус, В. Михальчук, Й. Петровський-Штерн, П. Потічний, Ш. Редліх, Я. Сусленський, М. Френкін, А. Яковлев та ін.). Продовжуючи доробок закордонних авторів, українські дослідники (О. Бураковський, В. В'ятрович, В. Гриневич, М. Гон, Б. Гудь, В. Гусев, О. Заремба, Й. Зісельс, С. Єсельчик, Ж. Ковба, О. Козерод, І. Курас, О. Кучерук, Р. Мирський, І. Монолатій, С. Орлянський, І. Погребинська, А. Подольський, М. Посівнич, В. Расевич, О. Розумний, М. Рябчук, Я. Файзулін, Л. Фінберг та ін.) у нових працях виражено інформують про учасників боротьби за незалежність України у ХХ столітті, не замовчують відмінності у поглядах науковців, політичних і громадських діячів на історичні причини українсько-єврейських конфліктів, пропагують необхідність змінити парадигму мислення у сфері українсько-єврейських взаємин. Подібний теоретичний аналіз наукової спільноти є методологічно обґрунтованим з огляду на продовження формування атмосфери міжетнічної толерантності як складника громадянського суспільства,

шлях до якого асоціюється з реалізацією системних і незворотних політико-правових реформ.

Мета статті – розкрити загальні напрями реалізації державної етнопатриотичної політики України в контексті українсько-єврейських правовідносин та сформулювати пропозиції щодо їх удосконалення на засадах відновлення національної пам'яті.

Виклад основного матеріалу. Завдяки реалізації положень конституційного законодавства України про доступ до публічної інформації, діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування, освітніх і наукових інституцій, громадянського суспільства можна очікувати прискорення процесу спростування ідеологічних концепцій радянської держави і права з етнопатриотичної проблематики, з питань українсько-єврейських взаємин. Це набуватиме вагомий суспільно-звучання під час реалізації внутрішніх демократичних реформ, сприятиме об'єднанню української спільноти на засадах, визначених ст. 11 Конституції України, наближатиме українців і євреїв до поглибленого усвідомлення поняття гідності української нації і єврейської національної меншини на основі норм конституційного та міжнародного права.

Відповідно, й новітній зовнішньополітичний курс України, подальше налагодження співпраці з євроатлантичними структурами, Державою Ізраїль вимагатиме активізації інформаційної діяльності Міністерства закордонних справ України. Серед інших пріоритетних завдань – послідовне проведення інформаційної кампанії з роз'яснення зазначеного вище питання. У перспективі це зменшить зловживання іноземних засобів масової інформації, політиків і громадських діячів навколо теми «антисемітизму» української нації, а також підвищить міжнародний імідж держави, котра поступово утверджує демократичні цінності у царині етнопатриотичних відносин, прагне забезпечити конституційні права та свободи українців і євреїв.

Характеристику державної етнопатриотичної політики крізь призму правовідносин Української держави та єврейської національної меншини розпочнемо із прикладу, який за збігом історичних обставин відображено в м. Івано-Франківську на вулиці Страчених Націоналістів. Її назва вшановує пам'ять групи українських патріотів, розстріляних нацистами 1943 року, а культова споруда (синагога), що продовжує діяти на цій же вулиці, нагадує про мільйони євреїв – жертв Другої світової війни.

Цілеспрямованими та не менш масовими були і політичні репресії українства в період окупації території України комуністичним (у 1918–1991 роках) і нацистським (у 1941–1944 роках) антидемократичними режимами. Застосування пропаганди та примусу, знищення національної еліти, громадського проводу, політичної опозиції, духовенства, селян тощо є не повним переліком методів, що використано радянською та нацистською владами для упокорення українців і євреїв. Якщо нацистський режим отримав правову оцінку ще на Нюрнберзькому процесі 1946 року, то комуністичний – після ухвалення Закону України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки» від 9 квітня 2015 р. [2]. Сфера дії закону – не тільки перейменування географічних об'єктів, демонтаж пам'ятників і т. ін. Згідно із загальним змістом його положень передбачено комплексне завдання – продовжити політико-правовий процес декомунізації у світоглядній площині суспільних відносин, подолати негативні наслідки радянської ідеологічної спадщини, зокрема щодо українсько-єврейських взаємин, унеможливити повернення до панування ідеології тоталітарної держави.

Вагомий внесок щодо формування української політичної нації як спільноти громадян усіх національностей

здійснили керівники та учасники Української революції 1917–1921 років – М. Грушевський, С. Єфремов, Є. Петрушевич, О. Шульгин, єврейські політичні діячі – І. Вальдман, С. Гольдфельдман, А. Марголін та ін. А вже в час становлення національної держави (Української Центральної Ради – Української Народної Республіки – Гетьманату П. Скоропадського – Західно-Української Народної Республіки – Директорії УНР) законодавче забезпечення етнопатриотичного складника дало змогу створити юридичні гарантії для унормування правового статусу українців і євреїв, запобігти проявам міжнаціонального конфлікту.

Проте повністю реалізувати демократичні засади ухваленого конституційного законодавства Директорія УНР і ЗУНР не змогли – збройна агресія більшовицької Росії і українсько-польська війна стали головним викликом і випробуванням для національної безпеки. Упродовж 1918–1921 років російський комуністичний імперіалізм – в уособленні організованої інтернаціональної групи злочинців-комуністів (росіян, євреїв, українців, грузинів, поляків, латишів й ін.) – зупинив закономірний процес відновлення незалежності української нації, а для єврейської – забезпечення конституційних прав цієї національної меншини.

Політичні наслідки для українців і євреїв, зумовлені цим варіантом державно-правового розвитку історичних подій, мали формально-юридичний і людський виміри. Вони започаткували вчинення радянською владою умисних злочинів з метою поступового фізичного та духовного знищення представників української та єврейської націй.

Наголосимо й на тому, що саме російська збройна агресія в період 1919–1920 років створила умови для численних порушень конституційних прав євреїв з боку не підпорядкованих центральній владі військових частин Директорії УНР, Добровольчої армії генерала А. Денікіна, Червоної армії, отаманів, анархістів, банд тощо. Однак тільки українську владу та армію, яку очолював С. Петлюра, стали ототожнювати з реалізацією державної політики антисемітизму. С. Петлюру бездоказово звинувачували в тому, що, будучи главою держави, не заявив про відставку з цього поста, а як очільник військової влади не організував протидії стосовно військовослужбовців, котрі скоювали злочини.

Названа вище правова позиція щодо конституційної відповідальності С. Петлюри (з одночасним її запереченням) була реалізована учасниками судочинства на Паризькому процесі 18–26 жовтня 1927 року, де розглядалася кримінальна справа про політичне вбивство С. Петлюри 25 травня 1926 року. Нерозуміння Судом Присяжних Округу Сена м. Парижа історичного контексту та перебігу подій Української революції 1917–1921 років, емоційне сприйняття аргументів захисту на судових засіданнях замість фахового аналізу зібраних у справі документів уможливило ухвалення Постанови Суду Присяжних від 26 жовтня 1927 року, яка виправдала обвинуваченого у вбивстві С. Петлюри єврейського «месника» С. Шварцбарда (ймовірного співробітника іноземного відділу ОДПУ СРСР–УСРР). Це рішення французького Суду Присяжних, з одного боку, завдало значної моральної шкоди політичній репутації учасників боротьби за незалежність України у XX столітті в цілому, честі й гідності С. Петлюри, з іншого – негативно вплинуло на подальшу співпрацю української та єврейської політичної еміграції, а для багатьох залишається догмою, яка переважає в оцінці постаті С. Петлюри.

Незважаючи на складні політичні та правові наслідки Паризького процесу 1927 року, керівники УНР в екзилі, Карпатської України, ОУН (у різний період), УПА, Української греко-католицької церкви, дисидентського руху, Народного Руху України за перебудову, Української держави, проголошеної 24 серпня 1991 року, намагалися унормувати українсько-єврейські взаємини.

Деякі науковці (С. Литвин, Л. Рябошапка, В. Сергійчук, Ю. Шаповал та ін.) у теоретичній і практичній площинах порушували питання про перспективу перегляду результату Паризького процесу 1927 року. Відзначимо й те, що були опубліковані наукові праці, присвячені аспектам розвитку національних питань в Україні ХХ – початку ХХІ ст. [3].

На сучасному етапі розвитку України, незважаючи на теоретичні здобутки юридичної науки та етнодержавознавства, дотримання міжнародних стандартів у правовому регулюванні етнопонаціональних відносин через ухвалення відповідного конституційного законодавства, ратифікацію міжнародних договорів, на жаль, залишається проблема взаємної упередженості в політичних і правових оцінках українсько-єврейських взаємин у ХХ столітті та Паризького процесу 1927 року.

Серед різних причин, які ускладнюють можливість розставити нові акценти в українсько-єврейських правовідносинах, виокремимо непослідовну державну гуманітарну політику щодо визнання значення української визвольної боротьби ХХ століття у здобутті державної незалежності, недоліки в освітній, виховній та інформаційній діяльності. Чільне місце в подоланні цього явища належить Українському інституту національної пам'яті, Міністерству освіти та науки України, Міністерству інформаційної політики України, Міністерству закордонних справ України, засобам масової інформації. Зважаючи на повноваження, надані їм у сфері поширення публічної інформації про міжнаціональні взаємини, відновлення історичної пам'яті, існує потреба акцентувати увагу населення, іноземних держав не лише на гаслах державної етнопонаціональної політики, а й відображати їх реалізацію на історичних прикладах взаємної співпраці українських і єврейських політичних партій і громадських організацій, громадян української та єврейської національностей, спільної поваги до мови, культури, релігії української нації та єврейської національної меншини.

Освітня політика має бути також спрямована на інформування молодих громадян про більшовицький і нацистський терор в УСРР–УРСР з мотивів політичного, соціального, класового, національного, расового та релігійного характеру, Голодомор, Голокост і їхні наслідки для наступних українських і єврейських поколінь. Знання та осмислення терористичних методів управління суспільством – це важливий чинник несприйняття молоддю комуністичного, нацистського та інших різновидів тоталітарних режимів, усвідомлення тих політико-правових передумов, за яких українська та єврейська нації реалізували державний суверенітет і обрали власний шлях його утвердження.

Значною мірою стан українсько-єврейських правовідносин залежить від діяльності судових і правоохоронних органів. Вони наділені повноваженнями притягати до кримінальної відповідальності за порушення рівноправності громадян залежно від їх расової, національної належності або ставлення до релігії (ст. 161 Кримінального кодексу України), що не було характерним для правозастосовної практики 1990-х–початку 2000-х років. Правоохоронні органи у цих випадках прагнули поводитися нейтрально або ж переважно розслідували кримінальні справи за ознаками статей Кримінального кодексу про групове порушення громадського порядку, хуліганство, наругу над могилою, знищення об'єктів культурної спадщини. Складалося враження негласного існування настанови про відсутність національного підґрунтя злочинів (водночас зазначимо, що юридична кваліфікація дій за ст. 161 Кримінального кодексу викликає різне тлумачення, а етнопонаціональному законодавству притаманні нечіткість, невизначеність чи недостатність процесуальних форм реалізації). Однак після 2007–2008 років позитивним фактом є збільшення кількості кримінальних проваджень, порушених за ст. 161

Кримінального кодексу України, та ухвалених судових рішень у відповідній категорії справ.

Таким чином, для подальшого унормування українсько-єврейських взаємин їх слід розглядати на політичному, науково-освітньому, правничому та громадському рівнях у вигляді таких взаємопов'язаних елементів:

- характеризуючи суспільний поступ української та єврейської націй у ХХ столітті, треба мати на увазі, що він був кореспондованим з питанням їх існування як таких. Саме тому визначальною у цьому багатовимірному процесі стала проблема виконання домінуючого політичного завдання – проголошення незалежності України та Держави Ізраїль;

- українська гуманітарна наука загалом репрезентує об'єктивне висвітлення про роль та значення української визвольної боротьби на різних історичних етапах державно-правового розвитку в ХХ столітті, взаємини її учасників з єврейською національною меншиною. Вочевидь, результати досліджень ще недостатньо сприйняті суспільною думкою в Україні та за кордоном і дослідницька робота з вивчення цих подій має бути продовжена;

- формування української політичної нації в постмайданний період буде одним із чинників, який впливатиме на її історичну перспективу і вимагатиме системного тлумачення ст. 11 Конституції України – чільного орієнтиру в методологічному опануванні проблематики: «Держава сприяє консолідації та розвитку української нації, її історичної свідомості, традицій і культури, а також розвитку етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності всіх корінних народів і національних меншин України». Виокремлення із загального контексту цієї конституційної норми тільки української нації, єврейської чи якоїсь іншої національної меншини веде до політичних маніпуляцій. Натомість реалізація положення, закріпленого в Основному Законі, дає змогу творити атмосферу українсько-єврейського порозуміння та їх відповідального спілкування в громадянському суспільстві;

- забезпечення індивідуальних і колективних прав єврейської національної меншини не може принижувати гідність Українського народу, суперечити вимогам національної безпеки, обмежувати конституційні права українців, приміром, під час затвердження Державного та місцевого бюджетів;

- з метою не політизувати питання українсько-єврейських правовідносин, не допускати перетворення латентного антисемітизму на масові заворушення, які мотивовані ідеологічно, більш ефективною має бути реалізація політичних, економічних і юридичних гарантій законності. Це передбачає як постійну комунікацію органів державної виконавчої влади, місцевого самоврядування, політичних партій і громадських організацій, правоохоронних органів, духовенства з єврейськими громадами, так і вдосконалення етнопонаціонального законодавства, передбаченого у рекомендаціях парламентських слухань на тему: «Роль, значення та вплив громадянського суспільства на формування етнопонаціональної політики єдності в Україні» від 25.11.2015 р. [4] та «75-ті роковини трагедії Бабиного Яру: уроки історії та сучасність» від 16.11.2016 р. [5].

У такій площині концептуальної постановки питання було б переконливо засвідчено, що Україна як національна держава, реалізуючи правову ідеологію в державному будівництві на ґрунті європейських цінностей і сталих демократичних традицій політичних систем конституційних держав, має формувати й довгострокову стратегію взаємної українсько-єврейської толерантності, а не її імітації. Універсальна культура толерантності, з точки зору європейської політико-правової культури і протиріч сьогодення, є одним із способів продовження публічного конструктивного діалогу Української держави та єврейської національної меншини. З огляду на постійне ускладнення завдань з проведення внутрішніх реформ, європейської і

євроатлантичної інтеграції, українці та євреї мають консолідовано діяти в напрямі подолання історичних фальсифікацій, розбіжностей між теорією та практикою етнонаціональних правовідносин, протистояння проявам дискримінації за національною ознакою.

У цьому контексті значущими мають бути міждисциплінарні дослідження вітчизняних та іноземних філософів, істориків, політологів, соціологів, юристів, діяльність громадських і релігійних діячів, скеровані на застосування науково-просвітницького інструментарію з метою аргументованої дискусії серед широкого кола українців і євреїв про причини та політичні наслідки Паризького процесу 1927 року. У поєднанні з етнополітичним менеджментом органів державної влади та органів місцевого самоврядування вказаний цілісний підхід сприятиме їх ретельному ознайомленню з оприлюдненими новітніми публікаціями, зменшенню взаємної психологічної упередженості та ідеологічних нашарувань у

свідомості про колективну вину української нації в антисемітизмі, а єврейської – в більшовизмі, осмисленню комплексу складних питань, які періодично продовжують опинятися в центрі дискусії.

Висновки. Необхідно вдосконалювати наявні правові, організаційні та інші засоби, спрямовані на об'єктивне інформування української, єврейської і міжнародної спільнот про події і учасників боротьби за незалежність України у XX столітті. Необхідно за допомогою ЗМІ та інших засобів роз'яснювати наслідки злочинної діяльності комуністичного та нацистського тоталітарних режимів для українсько-єврейських правовідносин. Це сприятиме відносинам української нації та єврейської національної меншини у вимірі створеної Європейської платформи пам'яті та сумління 14 жовтня 2011 року, укладеної Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, ефективного розвитку міждержавних відносин України та Ізраїлю.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про правовий статус та вшанування пам'яті борців за незалежність України у XX столітті: Закон України № 314-VIII від 9 квітня 2015 р. Голос України від 20.05.2015 № 87.
2. Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки: Закон України № 317-VIII від 9 квітня 2015 р. Голос України від 20.05.2015 № 87.
3. Національне питання в Україні XX – початку XXI ст.: історичні нариси / Аркуша О.Г., Верстюк В.Ф., Віднянський С.В. та ін.; під ред. В.А. Смолія. К.: Ніка-Центр, 2012. 592 с.
4. Про Рекомендації парламентських слухань на тему: «Роль, значення та вплив громадянського суспільства на формування етнонаціональної політики єдності в Україні»: Постанова Верховної Ради України № 824-VIII від 25.11.2015. Голос України від 09.12.2015. № 232.
5. Про Рекомендації парламентських слухань на тему: «75-ті роковини трагедії Бабиного Яру: уроки історії та сучасність»: Постанова Верховної Ради України № 1744-VIII від 16.11.2016. Голос України від 29.11.2016. № 227.